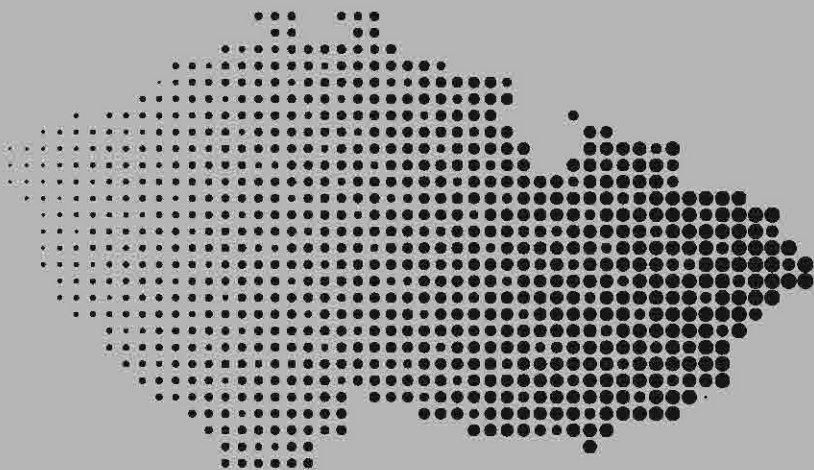

Vít Pošta – Tomáš Pavelka – Libuše Macáková

STRUKTURÁLNÍ MÍRA NEZAMĚŠTNANOSTI V ČR

MANAGEMENT PRESS
mp

M A N A G E M E N T P R E S S

**STRUKTURÁLNÍ MÍRA
NEZAMĚSTNANOSTI V ČR**

Vít Pošta – Tomáš Pavelka – Libuše Macáková

STRUKTURÁLNÍ MÍRA NEZAMĚSTNANOSTI V ČR

MANAGEMENT PRESS, PRAHA 2015

Doc. Ing. Vít Pošta, Ph.D.: autor přednáší na VŠE v Praze
Doc. PhDr. Libuše Macáková, CSc.: autorka přednáší na VŠE v Praze
Doc. Ing. Tomáš Pavelka, Ph.D.: autor přednáší na VŠE v Praze

Publikace je součástí projektu, který je financován GA ČR:
projekt GA307013.

© Vít Pošta, Libuše Macáková, Tomáš Pavelka, 2015
Cover design © Petr Foltera, 2015
Všechna práva vyhrazena

ISBN 978-80-7261-296-3

Resumé

V souvislosti se dvěma ekonomickými recesemi, kterými česká ekonomika v posledních šesti letech prošla, je otázka vývoje strukturální míry nezaměstnanosti o to podstatnější. Práce prezentuje jak fakta související s vývojem české ekonomiky a trhu práce, tak výstupy ekonomického modelování s cílem odhadnutí strukturální nezaměstnanosti, která je sama o sobě nepozorovanou veličinou. Zvláštní pozornost věnuje publikace otázkám migrace zahraničních pracovníků a jejich potenciálu ovlivnit trh práce české ekonomiky.

Publikace byla recenzována prof. Ing. Milanem Žákem, CSc., a doporučena k publikování.

Obsah

Úvod	9
1 Trh práce v ČR v kontextu evropské ekonomiky	11
1.1 Makroekonomický vývoj	11
1.2 Vývoj Českého trhu práce	18
1.2.1 Vývoj ekonomické aktivity a míry nezaměstnanosti	18
1.2.2 Náklady práce	23
1.2.3 Flexibilita českého trhu práce	24
2 Pracovní migrace cizinců v České republice	33
2.1 Vývoj počtu cizích státních příslušníků v období krize	34
2.2 Kvalifikační aspekty migrace v ČR	37
2.3 Regionální aspekty imigrace v ČR	39
2.4 Imigrační politika České republiky a vliv krize	41
3 Odhad strukturální míry nezaměstnanosti v ČR	49
3.1 Strukturální míra nezaměstnanosti a možnosti odhadu	49
3.2 Odhady strukturálních parametrů	59
3.3 Odhady NAIRU	63
3.4 Analýza NAIRU	74
4 Závěry	79
5 Odkazy na literaturu	82

Úvod

Předkládaná studie¹ se zabývá odhadem a analýzou strukturální nezaměstnanosti v české ekonomice. Téma je velmi relevantní jak z hlediska ekonomického výzkumu – problematika odhadu modelu Phillipsovy křivky – tak z hlediska ekonomické praxe, kdy odhad strukturální nezaměstnanosti představuje pro ekonomiku, která v posledních letech prošla dvěma recesemi, jasně aktuální otázku. Publikaci jsme rozčlenili do třech částí.

První část poskytuje širší makroekonomické zhodnocení české ekonomiky a kontextu, ve kterém se pohybuje. Důraz klademe přirozeně na trh práce. V této části rovněž vymezujeme možné jevy, které mohly mít na vývoj strukturální nezaměstnanosti v ČR vliv, stejně jako možné ekonomické veličiny, kterými je můžeme zachytit.

Druhá část se zabývá samostatným problémem migrace na trhu práce a potenciálním vlivem zahraničních pracovníků na strukturální parametry trhu práce. Z analýzy v kapitole dvě plyne spíše to, že toky zahraničních pracovníků jsou strukturou trhu práce determinovány, než že by tomu bylo naopak.

Třetí kapitola se pak již přímo věnuje problematice odhadu strukturální nezaměstnanosti a její analýze. Relativně podrobně se věnujeme pojmu strukturální nezaměstnanost, možnostem jejího odhadu. Přinášíme srovnání s relevantními studiemi. Strukturální nezaměstnanost odhadujeme prostřednictvím několika specifikací, přičemž výsledky z hlediska úrovně strukturální nezaměstnanosti a její dynamiky jsou obdobné. Z širší perspektivy se však zdá nejslibnější přístup, který se relativně více opírá o strukturální modelování. Nejedná se o kompletní strukturální model, který s ohledem na datovou náročnost nepovažujeme v současné době pro odhady v rámci ČR za vhodný.

¹ Studie je součástí výstupů výzkumného projektu „Odhad a analýza strukturální nezaměstnanosti v ekonomikách střední a východní Evropy“, který byl financován GA ČR jako projekt GA307013.

Odhady strukturální nezaměstnanosti, které prezentujeme a dále analyzujeme, jsou obhajitelné z hlediska průběhu ekonomického cyklu české ekonomiky. Všechny výsledky naznačují, že proběhlá recese v roce 2009 vedla k růstu strukturální nezaměstnanosti, která zatím pouze pozvolně klesá. Jako hlavní determinanty strukturální nezaměstnanosti se v semi-strukturálním modelu ukázaly dlouhodobá nezaměstnanost, což poukazuje na efekt hystereze, a náklady práce.

1 Trh práce v ČR v kontextu evropské ekonomiky

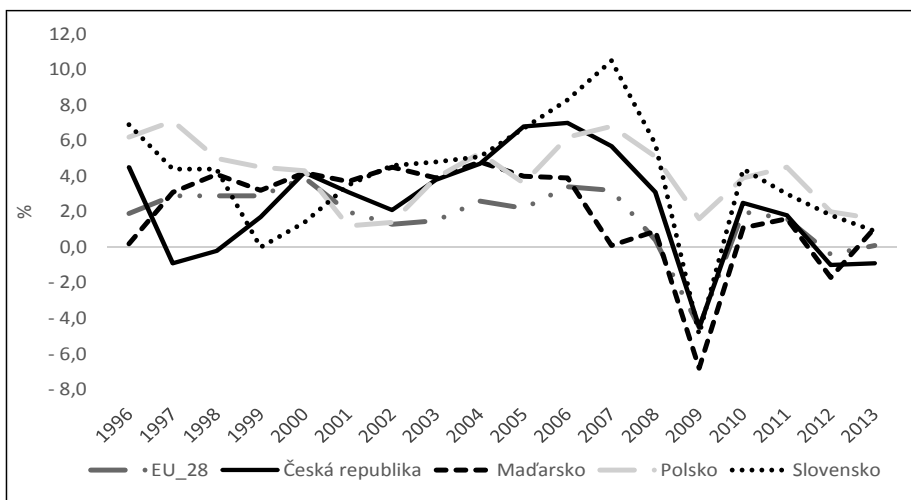
Vstup do otázek vývoje trhu práce a jeho strukturálních charakteristik začneme stručným pohledem na vývoj ekonomiky ČR v kontextu evropské ekonomiky a jejích partnerů v rámci skupiny zemí Visegrádské čtyřky. Následně budeme prezentovat vývoj na trhu práce a postupně se dostaneme k otázce flexibility trhu práce, která je z pohledu analýzy strukturální nezaměstnanosti klíčová.

1.1 Makroekonomický vývoj

Vývoj české ekonomiky je silně propojen s ekonomickým vývojem celé Evropské unie. Tento vztah se prohloubil zejména po vstupu České republiky v roce 2004. Tato skutečnost vychází z relativně volného pohybu statků a služeb mezi Českou republikou a Evropskou unií. Podíl Evropské unie na celkovém vývozu České republiky převyšoval v roce 2013 80 % a na dovozu více než 65 %. Členské státy Evropské unie se také dominantně podílejí na přílivu zahraničního kapitálu do České republiky. V roce 2013 se členské státy Evropské unie podílely více než 73 % na celkovém přílivu přímých zahraničních investic do České republiky. Volný pohyb pracovních sil v rámci Evropské unie ovlivňuje český trh práce, více než polovinu ekonomických aktivních cizích státních příslušníků v České republice v roce 2011 tvořili občané ostatních členských států Evropské unie. I když měnovou politiku provádí v České republice nezávislá Česká národní banka, její opatření jsou významně ovlivněna politikou Evropské centrální banky. A v neposlední řadě se pomalými kroky prohlubuje i koordinace fiskální politiky v rámci Evropské unie, v této souvislosti lze zmínit např. evropské fondy, hlavní směry zaměstnanosti či fiskální pakt.

I když pozornost bude v této publikaci věnována České republice, z výše uvedených důvodů je nutné krátce zmínit makroekonomický

vývoj celé Evropské unie a uvést tak ekonomické dění v ČR do širšího kontextu. V rámci Evropské unie bude pozornost věnována zejména Polsku, Maďarsku a Slovensku, tedy zemím, které spolu s Českou republikou tvoří tzv. Visegrádskou skupinu. Tyto země nejenže spolu sousedí, ale velmi často spolu soupeří o příliv zahraničních investic. Situace na trhu práce pak představuje jeden z důvodů, proč si zahraniční investoři vyberou konkrétní zemi. Zahraniční investice však následně ovlivňují trh práce dané země.

Pramen: Eurostat (27. 9. 2014)

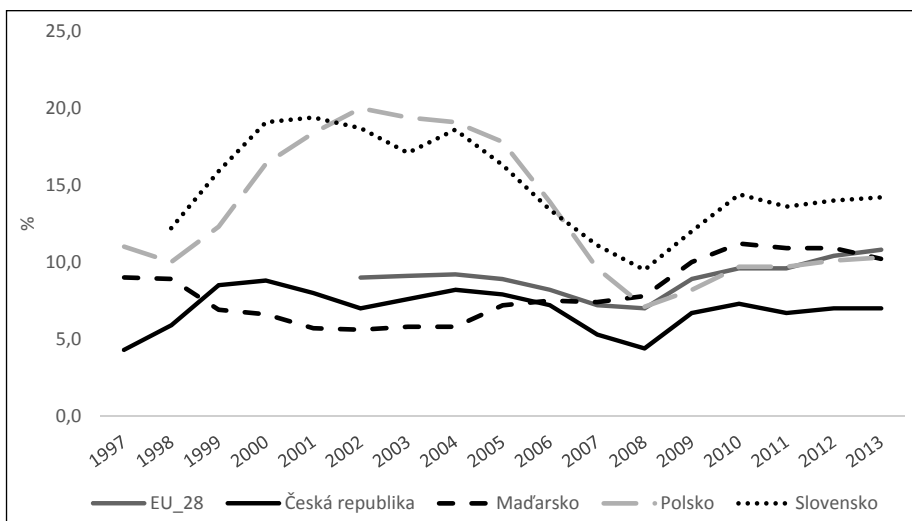
Graf 1.1 Vývoj reálného hrubého domácího produktu

Hrubý domácí produkt v roce 1996 v zemích původní evropské patnáctky rostl v průměru výrazně pomaleji ve srovnání s transformujícími se zeměmi střední a východní Evropy. U zemí Visegrádské skupiny bylo výjimkou Maďarsko, které v daném roce stagnovalo. V České republice tempo růstu importu výrazně převyšovalo tempo exportu, čímž se postupně zvyšovala vnější nerovnováha, na kterou reagovala Česká národní banka výrazným zpřísněním své měnové politiky. Nelze nepřipomenout to, že centrální banka nejprve v únoru daného roku rozšířila flukтуаční pásmo koruny, a poté v polovině roku zvýšila úrokové sazby a povinné minimální rezervy. Česká vláda na tuto situaci v roce 1997 reagovala svými úspornými balíčky. Kombinace fiskální i monetární

restrikce vedla neodvratně k recesi, která zasáhla českou ekonomiku v letech 1997–1998. Je zřejmé, že příčiny této, často označované jako česká minirecese, byly uvnitř české ekonomiky, a jak je patrné z grafu č. 1.1, ostatní státy Visegrádské skupiny i Evropská unie jako celek pokračovaly v růstu. Obdobné zpomalení ekonomické aktivity bylo patrné v roce 1999 na Slovensku, kdy vedle propadu hrubé tvorby fixního kapitálu došlo k poklesu vládní spotřeby a spotřeba domácností stagnovala. Následovalo několik let, sice nízkého, ale na druhou stranu stabilního růstu hrubého domácího produktu. Toto tvrzení platilo zejména pro země původní evropské patnáctky, země Visegrádské skupiny vykazovaly o něco vyšší tempo. Před vypuknutím finanční krize došlo postupně ke zvýšení temp růstu hrubého domácího produktu ve většině zemí Evropské unie. Estonsko, Lotyšsko nebo i Slovensko vykazovaly dokonce i dvojciferná tempa růstu. Také Česká republika se vezla na této vlně a česká ekonomika se nacházela ve výrazné kladné mezeře produktu. Finanční krize, která se postupně přelila i do reálné ekonomiky, vypukla ve Spojených státech v roce 2008. Počátek finanční krize je často spojován s převzetím hypotečních agentur Fannie Mae a Freddie Mac americkou administrativou a krachem investiční banky Lehman Brothers v září 2008. K nafukování bubliny na hypotečním trhu však docházelo již v předcházejících letech. Z amerických bank se problémy přenesly na evropské banky, lze zmínit problémy německé banky Hypo Real Estate, banky Fortis v Beneluxu, banky Dexie v Belgii a Francii apod. U českých bank se tyto problémy nevyskytly (některé byly již finančně očištěny v předcházejících letech), vznikala však obava, jaký dopad mohou mít problémy zahraničních mateřských bank na své české dcery. Na vypuknutí krize v první řadě zareagovaly centrální banky, které často využily i řadu „netradičních“ nástrojů. Na pomoc ekonomikám postupně přispěchaly i jednotlivé vlády prostřednictvím fiskálních opatření. Reálné dopady krize se začaly projevovat v některých státech Evropské unie již ve druhé polovině roku 2008. Celoroční propad nakonec nastal v Irsku, Lotyšsku, Estonsku, ale také v Lucembursku, Itálii, Řecku, Dánsku a Švédsku. Evropská unie jako celek sice vykázala ještě kladný růst, ale ten byl výrazně nižší než v předcházejících letech. Zpomalení ekonomické aktivity bylo patrné také v České republice, kdy hrubý domácí produkt nakonec vzrostl polovičním tempem ve srovnání s předcházejícími lety. Plně světová krize dopadla na státy Evropské unie v roce 2009. Hrubý domácí produkt klesl ve všech členských státech

s jedinou výjimkou, Polskem, u kterého však došlo k výraznému snížení tempa růstu. Zpočátku se však zdálo, že krize nebude mít dlouhého trvání, neboť již v následujícím roce většina členských zemí vykazovala pozitivní změny hrubého domácího produktu. Dopad finanční a reálné krize se však postupně projevoval ve výrazném nárůstu rozpočtových problémů řady členských států Evropské unie. Finanční a reálná krize se tak postupně měnily na krizi dluhovou, kterou vlády řešily rozpočtovými škrty. V některých případech však tyto škrty dosáhly takové úrovně a podoby, že se čím dál tím častěji začaly objevovat názory, že se nejedná o správné řešení a že tato opatření podvazují budoucí ekonomickou obnovu a krizi prohlubují. Velmi zjednodušeně se do popředí dostávaly názory, že se z krize nedá „proškrtat“ a je třeba tuto politiku revokovat. Na druhou stranu nelze nezmínit skutečnost, že stabilizace veřejných financí mimo jiné přispívala k pozitivnějšímu náhledu finančních trhů na danou zemi a tím i k dosahování levnějšího financování veřejných dluhů. Slibné oživení ekonomiky v roce 2010 se však v České republice ukázalo jako krátkodobé. V roce 2011 došlo ke zpomalení tempa růstu hrubého domácího produktu a v posledních dvou sledovaných letech se česká ekonomika nacházela opětovně v recesi. V České republice došlo k poklesu vládních výdajů na konečnou spotřebu a k poklesu hrubé tvorby fixního kapitálu. Neutěšený stav ekonomiky se promítl i do očekávání spotřebitelů a v roce 2012 došlo po třinácti letech k poklesu konečné spotřeby domácností. Negativní dopad na českou ekonomiku měl i vývoj exportu, kdy docházelo k postupnému poklesu jeho meziročního růstu. Obdobnou tendenci bylo možno pozorovat také v případě importu. V loňském roce česká ekonomika klesla jako jediná ve Visegrádské skupině.

Vývoj reálného hrubého domácího produktu se samozřejmě projevil, i když s určitým zpožděním, také na trhu práce. Graf č. 1.2 zachycuje vývoj obecné míry nezaměstnanosti.

Pramen: Eurostat (27. 9. 2014)

Graf 1.2 Vývoj míry nezaměstnanosti

V průběhu devadesátých let a na počátku nového tisíciletí se míra nezaměstnanosti v zemích původní Evropské unie postupně snižovala. Míra nezaměstnanosti se naopak začala výrazně zvyšovat v Polsku a na Slovensku. Také v České republice byl po české minirecesi v letech 1997-1998 patrný výraznější nárůst míry nezaměstnanosti. V předcházejících letech se Česká republika mohla pochlubit relativně nízkou mírou nezaměstnanosti, a to nejen ve srovnání s ostatními transformujícími se ekonomikami, ale i ve srovnání s některými původními členskými státy Evropské unie. Ohledně příčin nízké míry nezaměstnanosti v České republice v první polovině devadesátých let se vedou debaty, lze však zmínit, že mezi příčiny jistě patřil nevyvinutý sektor služeb před rokem 1989, relativně nízký podíl pracovníků v zemědělství a ne zcela dokončená transformace ekonomiky. Na počátku nového tisíciletí vykazovala česká ekonomika mírný růst, který nestačil absorbovat nezaměstnané a míra nezaměstnanosti se tak pohybovala mezi 7–8 %. Silný růst ekonomiky v předkrizových letech se projevil i v pokles míry nezaměstnanosti. Od roku 2004 do roku 2008 se míra nezaměstnanosti snížila skoro na polovinu a patřila mezi nejnižší v celé Evropské unii. K výraznému snížení míry nezaměstnanosti na Slovensku a v Polsku (opět na cca poloviční hodnotu), tedy u zemí, které dlouhodobě vykazovaly nejvyšší

míru nezaměstnanosti v rámci celé Evropské unie. Naopak zpomalování hospodářského růstu v Maďarsku, které mělo domácí příčiny, vedlo k postupnému navyšování míry nezaměstnanosti ještě před vypuknutím světové hospodářské recese. Vypuknutí krize se na trhu práce projevilo v rychlém nárůstu míry nezaměstnanosti, která se v Evropské unii jako celku v posledních letech pohybuje kolem 10 %. Míra nezaměstnanosti dosahovala dvojciferných čísel i v řadě členských zemí. Nejvyšší míru nezaměstnanosti lze pozorovat v Řecku a Španělsku, tedy u zemí, u kterých se projevily ve značné míře problémy s financováním veřejného dluhu. Míra nezaměstnanosti v těchto zemích v minulém roce přesáhla 25 %. Dvojciferné hodnoty míry nezaměstnanosti začaly vykazovat pobaltské státy Litva, Lotyšsko a Estonsko, které byly z důvodu jejich vysoké otevřenosti výrazně zasaženy hospodářskou krizí. S nezaměstnaností vyšší než 10 % však měly v minulém roce i Portugalsko, Bulharsko, Itálie, Irsko, Slovinsko, Chorvatsko, Kypr, Maďarsko, Polsko a Slovensko. V České republice se, i přes opětovný návrat do recese v posledních dvou letech, míra nezaměstnanosti stabilizovala kolem 7 % patří tak dlouhodobě mezi jednu z nižších v rámci Evropské unie.

Pro zhodnocení základního makroekonomického vývoje je třeba zahrnout také vývoj cenové hladiny. Graf č. 1.3 zachycuje vývoj průměrné míry inflace, která vychází z Harmonizovaného indexu spotřebitelských cen. Mírná inflace, či jinými slovy cenová stabilita, je jedním z klíčových předpokladů vysokého reálného růstu spojeného s vysokou zaměstnaností.

Míra inflace v zemích západní Evropy se dlouhodobě pohybuje mezi 1–2 %. Vyšší míru inflace v druhé polovině devadesátých let vykazovaly státy ze střední a východní Evropy. Vyšší míra inflace byla v těchto zemích spojena s procesem transformace, kdy docházelo k uvolňování dříve centrálně určovaných cen a případně k úpravám daňového systému. To plně platilo i v případě České republiky, kdy k cenové liberalizaci, která se týkala drtivé většiny statků a služeb, došlo v roce 1991. Svou roli hrála i devalvace tehdejší československé koruny, která měla zajistit konkurenční polštář pro české zboží. Daňová reforma, která mimo jiné znamenala zavedení daně z přidané hodnoty, byla provedena v roce 1993. Míra inflace se v České republice výrazně snížila od roku 1999, což bylo spojeno s již výše zmíněnou recesí, která měla své příčiny v monetární a fiskální restrikcí. Od přelomu tisíciletí lze českou ekonomiku charakterizovat jako nízkoinflační.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.